

ARKEOLOJİK VARLIKLARIN KORUNMASI VE KURTARILMASI

Bölüm 1 / Ders 4

ARKEOLOJİK VARLIKLARIN KORUNMASI İLE İLGİLİ ULUSAL VE ULUSLARARASI YASAL DÜZENLEMELER

BIAA British
Institute
at Ankara

ANAMED
KOC ÜNİVERSİTESİ
ANADOLU MEDENİYETLERİ
ARAŞTIRMA MERKEZİ

ICOM international
council
of museums
UK

**BRITISH
COUNCIL**

 Department for
Digital, Culture
Media & Sport

ARKEOLOJİK VARLIKLARIN KORUNMASI İLE İLGİLİ ULUSAL VE ULUSLARARASI YASAL DÜZENLEMELER

Giriş

Geçen ders arkeolojik varlıkların korunmasıyla görevli kuruluşları incelemiştik. Bu derste konuyla ilgili yasal düzenlemeleri göreceğiz. Bu iki konu birbiriyle bağlantılı ve birbirini destekler niteliktedir.

Önce eski eserlerin tarihteki yerine bakalım. Avrupa'da eski eserlere ve ören yerlerine ilgi 18. yüzyılda Aydınlanma hareketinin bir parçası olarak başlamıştır. Başta British Museum ve Louvre olmak üzere büyük müzeler açılır. Eski eser sağlamak için seferler, zenginler için turlar düzenlenir. Arkeoloji disiplini üniversitelerin ve eğitim programlarının bir parçası haline gelir.

Arkeolojik eserlere ve alanlara duyulan bu ilginin beraberinde yıkım ve zarar da getirdiği endişesi ilk kez bu dönemde belirir.

I. Dünya Savaşı Sonrası

Birinci Dünya Savaşı (1914–1918) o güne kadar görülmemiş ölçekte şiddete, can kaybına ve yıkıma sebep olmuştur. Savaşın sona barışı koruyabilmek amacıyla devletler arası bir organizasyon olan ve bugünkü Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın kökenini oluşturan Milletler Cemiyeti kurulur.

Barışı korumanın ancak insanların entelektüel olarak birlikte çalışmasıyla mümkün olabileceği düşüncesiyle Uluslararası Entelektüel İş Birliği Komitesi (ICIC) oluşturulur ki bu organizasyon da daha sonra UNESCO'ya dönüşecektir. ICIC Üyeleri arasında Albert Einstein, Marie Curie, Robert Millikan gibi gününün saygın bilim insanları da vardır.

Kültürel mirası koruma çabaları da komitenin gündeminde yer almıştır. Eski eser kavramının öne çıktığı bu dönemde ilk olarak müzelere odaklanılmıştır. ICIC'nin girişimleriyle 1926 yılında Uluslararası Müzeler Dairesi (IMO) oluşturulur. Kuruluş uluslararası müze topluluğu için önemli konularda yayınlar yapmış, uluslararası konferanslar düzenlemiştir. Ayrıca savaş durumunda tarihi eserlerin ve sanat eserlerinin korunması ile ilgili çalışmalar sürdürmüştür. II. Dünya Savaşı'nın bitiminde de yerini yeni kurulan ICOM'a bırakmıştır.

1931 Atina ve 1964 Venedik Tüzükleri

I. Dünya Savaşı'nın getirdiği yıkımın arkasından kentlerde bulunan tarihi binaların onarımı ve korunması önem kazanmıştır. Uluslararası iş birliği komitesi ICIC'in girişimiyle 1931'de Atina'da 1. **Uluslararası Tarihi Anıt Mimar ve Teknik Uzmanları Konferansı** düzenlenir. Amaç taşınmaz kültür mirasının korunması ve restorasyon usulleri için standartlar ve politikalar belirlemektir. Konferansta alınan ana kararlar Atina Tüzüğü (Charter of Athens) olarak bilinir. Tüzük esas olarak tarihi eserlerin restorasyonunun uzmanlar tarafından yapılması gerektiğini ve bu konuda destek verecek ulusal ve uluslararası ölçekte kurumlar ve yasal çerçeveler oluşturulması gerektiğini vurgular.

1964 yılında Venedik'te toplanan 2. Uluslararası Anıt Mimar ve Teknik Uzmanları Konferansı bu sürecin devamı niteliğindedir. Konferansta benimsenen prensipler Uluslararası Anıt ve Sitlerin Konservasyonu ve Restorasyonu Tüzüğü'nün temelini oluşturur ve kısaca Venedik Tüzüğü olarak bilinir. Tarihi binaların korunması ve restorasyonu için uluslararası bir çerçeve oluşturan bu tüzük konservasyon ve restorasyon konusunda en etkili uluslararası belge olma özelliğini bugün de korumaktadır. Venedik Tüzüğü'nün karakterini belirleyen bazı prensipler şunlardır:

- Tarihi anıt kavramı sadece tek tek mimari eserleri değil, onların yanı sıra tarihi ya da kültürel bakımdan önemli kentsel ya da kırsal yerleşmeleri de kapsar.
- Bu kavram yalnız büyük sanat eserlerini değil, ayrıca zamanın geçmesiyle kültürel anlam kazanmış daha basit eserleri de içine alır.
- Anıtların korunmasındaki ve onarılmasındaki amaç onları bir sanat eseri olduğu kadar bir tarihi belge olarak da korumaktır.
- Farklı devirlerin anıtın parçası haline gelmiş katkıları saygı görmelidir.
- Arkeolojik alanlarda yeniden inşa işlemleri sadece orijinal parçaların bir araya getirilmesiyle yapılabilir. Birleştirme için kullanılan malzeme her zaman fark edilir olmalıdır.

1945 – II. Dünya Savaşı ve Sonrası

II. Dünya Savaşı'nın getirdiği önceki savaştan daha da büyük yıkımın ardından 1945 yılında Birleşmiş Milletler Örgütü kurulur ve Milletler Teşkilatı'nın işlevini daha kapsamlı biçimde üstlenir.

ARKEOLOJİK VARLIKLARIN KORUNMASI İLE İLGİLİ ULUSAL VE ULUSLARARASI YASAL DÜZENLEMELER

Uluslararası Entelektüel İşbirliği Komitesi ICIC yerini merkezi Cenevre’de olan Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü **UNESCO**’ya bırakır. UNESCO’nun girişimiyle 1946 yılında Uluslararası Müzeler Konseyi **ICOM** kurulur ve o da Uluslararası Müzeler Dairesi IMO’nun yerini alır.

UNESCO Dönemi

Dünyadaki çoğu ülkenin üyesi olduğu Birleşmiş Milletler Teşkilatı’nın bir parçası olan UNESCO ve ona bağlı kuruluşlar arkeolojik varlıkların korunması konusunda merkezi bir önem kazanır. II. Dünya Savaşı’nın sonrasındaki toparlanma döneminde taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarının korunması önem kazanmıştır. UNESCO ve diğer uluslararası organizasyonlar tarafından uluslararası nitelikte yasal çerçeveler hazırlanır.

İlk düzenlemeler bir savaş ya da silahlı çatışma sırasında kültür varlıklarının korunmasına yöneliktir. Eski Yugoslavya topraklarındaki savaş ve Afganistan’da Bamiyan’da Buda heykellerinin yıkılması üzerine bu konuda yeni uluslararası yasal düzenlemeler getirilir.

1954 – Silahlı Çatışma Sırasında Kültürel Varlıkların Korunması Hakkında Lahey Sözleşmesi

II. Dünya Savaşı’nın sebep olduğu yıkım yüzünden yok olan kültürel mirasın getirdiği endişeyle hazırlanmıştır. 1954’te Hollanda’nın Lahey şehrinde kabul edilen sözleşme, savaş ve askeri işgal sırasında anıtların, kültürel alanların, kültürel eserlerin saklanması için ayrılmış yerlerin, kütüphanelerin ve arşivlerin korunmasını sağlamak için taraf devletlerin uymaları gereken kuralları düzenler. Bütünüyle kültürel miras korunmasına yönelik olarak hazırlanmış en eski uluslararası antlaşmadır. Bugün de uluslararası hukukun bu konudaki temel taşı olmaya devam etmektedir. Daha sonraki tarihlerde savaş halinde kültürel varlığın korunması konusunda yapılan antlaşmalar önce bu sözleşmenin koyduğu ilkeleri teyit eder; sonra kapsamını genişletir veya geliştirir.

Sözleşme bugün Türkiye ile birlikte 132 ülke tarafından onaylanmıştır. Türkiye 1965 yılında sözleşmeye taraf olmuştur.

Sözleşme, sahibinden ve kökeninden bağımsız olarak aşağıdaki türden taşınır ve taşınmaz kültürel varlıkları konu alır:

- Tarihi ya da sanat değeri olan mimari anıtlar
- Arkeolojik alanlar
- Sanat eserleri, el yazmaları, kitaplar
- Sanatsal, tarihi veya arkeolojik değeri olan eserler
- Her türlü bilimsel koleksiyon
- Yukarıdaki taşınır kültür varlıklarını saklamak amacıyla yapılmış binalar

Sözleşmeyi imzalayan devletlerin şu yükümlülükleri vardır:

- Barış zamanında kendi topraklarındaki kültürel mirasın korunmasını planlamak
- Savaş zamanında kültürel varlıklara saygı gösterip yağmalanmasını önlemek
- Savaştan sonraki normale dönme döneminde ulusal yetkililere kültürel varlıkların korunması konusunda yardımcı olmak.

Sözleşme, taraf devletlere karşılıklı olarak fayda sağlayacağı için barış döneminde aşağıdaki önlemlerin alınmasını önerir:

- Düzenli envanterin hazırlanması
- Acil durum önlemlerinin alınması
- Taşınır kültür varlıklarının güvenli yerlere götürülmesi
- Taşınmazların koruma altına alınması
- Yetkililere koruma konusunda sorumluluk verilmesi
- Silahlı kuvvetler içinde kültürel varlıkların korunması sorumluluğunu alacak birimler oluşturulması
- Sözleşme konusunda halkın ve müze uzmanlarının farkındalığının artırılması

Savaş sırasında önemli kültürel miras binalarının sözleşmenin özel işareti ile belirlenmesini önerir.

1999 yılında bu sözleşmeye ek olarak ikinci bir protokol düzenlenmiş ve 2004 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu yüzden 1954 sözleşmesi 1. Protokol olarak da adlandırılır.

ARKEOLOJİK VARLIKLARIN KORUNMASI İLE İLGİLİ ULUSAL VE ULUSLARARASI YASAL DÜZENLEMELER

1970 – UNESCO Kültürel Varlıkların Yasadışı İthal, İhraç ve Mülkiyet Transferinin Önlenmesi Sözleşmesi

1960'ların sonunda müzelerden ve arkeolojik alanlardan yapılan hırsızlıklar artmış, özellikle kültürel miras bakımından zengin olan güney bölgelerdeki ülkeler bu konuda büyük sıkıntı yaşamıştır. Bu dönemde zengin kuzey ülkelerinde ise özel koleksiyon sahiplerine hatta resmî kurumlara sahte belgelerle ithal edilmiş ya da kaynağı belli olmayan kültür varlıkları getirilmekteydi. Sözleşme böyle bir ortamda hazırlanmıştır.

Kültür varlıklarının yasadışı ticaretiyle mücadeleyi konu alan çok taraflı bir uluslararası sözleşmedir. Kültürel varlıkların edinilmesi konusunda düzenlemeler getirir. Taraf ülkelerin müzelerinin kültürel eserleri yasalara ve etik kurallara uygun biçimde elde etmelerini gerektirir. Müzelerin ve diğer kültür kurumlarının iş birliği yaparak kültürel varlıkların yasadışı ticareti ile mücadele etmesi gereğini ifade eder. Taraf devletlerin şu konularda etkin olmalarını gerektirir:

- Envanterler, ihraç sertifikaları, ticaretin izlenmesi, ceza yaptırımları, halk eğitimi kampanyaları gibi önleyici tedbirler almak.
- Yasa dışı olarak elde edilmiş kültürel varlıkların kaynak ülkeye geri verilmesi için gerekli adımları atmak.
- Taraf devletler arasında iş birliğini güçlendirmek, örneğin karşılıklı olarak ithalat ve ihracat denetimleri yapmak.

Sözleşme Türkiye tarafından 1981 yılında imzalanmıştır.

1970 Sözleşmesinde "Çalınmış" ve "Yağmalanmış" Eserler

1970 Sözleşmesi yasadışı biçimde elde edilmiş eserleri ikiye ayırarak inceler:

Madde 7a: Kayıtlı eserler: Hırsızlık ya da yasadışı el değiştirme öncesinde bilinen, genellikle kamuya ait ya da özel bir koleksiyonun parçası olarak kaydedilmiş eserler. Ülkeler için bir mevzuat değişikliği gerektirmez.

Madde 9: Kaydı olmayan eserler: Hırsızlık veya yasadışı el değiştirme öncesinde bilinmeyen ve kaydı olmayan eserler. Genellikle ilk kez piyasada görüldükleri zaman farkına varılırlar. Bir kısmı yasadışı kazılardan gelir. Bazı ülkeler için ikili antlaşmalar yapılması gerekebilir.

1972 – UNESCO Dünya Kültürel ve Doğal Miras Sözleşmesi

Dünyanın kültürel ve doğal mirasının bütün insanlığa ait olduğu ilkesiyle hazırlanmıştır ve bütün dünyaya ait olan mirasın korunması için de uluslararası çaba gerekir ilkesiyle hareket edilmiştir. Sözleşmede uluslararası koruma etkinliklerinin odağını üstün evrensel değer ifade eden, tarihi, kültürel ve doğal önemi ile öne çıkan ve iyi durumda günümüze gelmiş kültürel ve doğal varlıklar oluşturur.

Sözleşme ICOM, ICOMOS ve ICCROM'un teknik desteğiyle, taraf ülkelerin diplomatlarının oluşturduğu Dünya Mirası Komitesi tarafından uygulanır. İleriki derslerimizde bu sözleşme ve uygulamaları daha detaylı olarak görülecektir.

Avrupa Konseyi 1992 Avrupa'da Arkeoloji Mirasını Koruma Konulu Valetta Sözleşmesi

1960'larda, Avrupa'da yetkisiz olarak yapılan arkeolojik kazıların endişe verici bir duruma gelmesiyle birlikte bu konuda özel koruma önlemleri alınmaya başlanmıştır. 1969'da Avrupa Konseyi Londra Sözleşmesi imzalanır. 1992'de bu sözleşme gözden geçirilip yenilenir. Bu dönemde artık arkeolojik mirasa yönelik tehdit yetkisiz kazılardan çok 1980 sonrasında Avrupa'da sürdürülen büyük inşaat projelerinden gelmektedir. Avrupa'nın Arkeolojik Mirasını Koruma Sözleşmesi 1992'de Malta'da yapılan toplantıda kabul edilir, 1995 yılında yürürlüğe girer.

Bu sözleşme öncekinin uygulamalarından gelen 23 yıllık bir deneyime dayanmaktadır. Arkeolojik varlıkların bilimsel bilgi kaynağı olarak ve bütünleşik koruma ilkeleri doğrultusunda korunması için Avrupa Birliği'ne üye devletlerin uyması gereken yeni temel yasal standartlar oluşturmuştur. Yeni metinde arkeolojik mirasın korunması ve geliştirilmesinin, bölgesel ve kentsel planlama politikalarının amaçlarından biri olduğu belirtilmektedir.

Sözleşmenin konularından biri arkeoloji mirasının en iyi şekilde korunmasını sağlamak için arkeologlar ile şehir ve bölge plancıları arasında iş birliği sağlamak için yapılacak düzenlemelerdir. Sözleşme, kazı ve araştırma çalışmalarının finansmanı ve araştırma bulgularının yayımlanması konusunda ilkeler belir-

ARKEOLOJİK VARLIKLARIN KORUNMASI İLE İLGİLİ ULUSAL VE ULUSLARARASI YASAL DÜZENLEMELER

lemektedir. Arkeolojik alanlara erişim ve halkın arkeolojinin değeri hakkında farkındalığını arttırmak için yapılacaklar da sözleşmede konu edilmiştir. Ayrıca arkeolojik miras konusunda Avrupa çapında iş birliği için kurumsal bir çerçeve oluşturulmakta, devletler arasında sistematik biçimde deneyim ve uzman alışverişi yapılması teşvik edilmektedir.

Sözleşme Avrupa Birliği üyesi olmayan devletlerin de katılımına açıktır ve Türkiye tarafından imzalanmıştır.

1995 – Yasadışı Olarak İhraç Edilen veya Çalıntı Kültürel Eserler Hakkında UNIDROIT Sözleşmesi

Uluslararası Özel Hukukun Birleştirilmesi Enstitüsü (UNIDROIT) bağımsız bir hükümetler arası kuruluştur. Amacı üye ülkeler arasında özel ve ticari antlaşmaları uyumlu hale getirmektir. UNIDROIT tarafından 1995 yılında imzaya açılan sözleşme, artmakta olan yasadışı kültürel eser ticaretinin eserlere ve kültürel mirasa verdiği zararı önlemek için hazırlanmıştır. Arkeolojik alanların yağmalanmasından ötürü arkeolojik, tarihi ve bilimsel bilginin bir daha geri dönemeyecek biçimde kaybedileceği endişesiyle kaleme alınmıştır.

Sözleşme, taraf devletler arasında kültürel eserlerin iadesi için ortak yasal kurallar belirlemiştir. Bu kuralların uluslararası kültürel iş birliğini geliştirmesi ve devletler arasında kültürel eserlerin değişimi ve ticareti için hukuki temel oluşturacak bir süreci başlatması amaçlanmaktadır. Kuralların etkili biçimde işletilebilmesi için ülkelerin kendi içlerinde almaları gereken önlemler de tanımlanmıştır: kültürel eserlerin korunması, envanterlerinin tutulması ve teknik iş birliği yapılması gibi.

Sözleşmeye göre iade talebinin hırsızlıktan itibaren elli yıllık bir süre içinde yapılması gerekir ama taraf devletler bu süreyi 75 yıla çıkarabilirler. Devletlerden biri diğer bir devletin mahkemelerine veya yetkililerine baş vurarak yasal olmayan biçimde ihraç edilmiş kültürel eserlerin iadesini talep edebilir. "Yasal olarak ihraç edilmemiş olan" terimi, sergi, araştırma veya restorasyon amacıyla başka bir ülkeye gönderilip izin süresi içinde geri getirilmemiş eserleri de içerir.

1999 - Lahey Sözleşmesi'nin 2. Protokolü

1954 Lahey Sözleşmesi'nin 1999'da imzalanan 2. protokolünde taraf devletler sözleşmeye ekler yapmış ve koruma sistemini geliştirmiştir. Sözleşme 1980'ler ve 1990'lardaki silahlı çatışmalara tepki olarak hazırlanmıştır. Kültürel varlıkların korunması ve onlara saygı gösterilmesi konusundaki kavramları netleştirmiş, insanlık için önemli olan kültür varlıklarının saldırılara karşı korunması önlemlerini geliştirmiş ve kuralların uygulanmasını sağlamak için yeni kurumlar oluşturmuş, dünya kültür mirası alanları gibi özel yerlerin korunması için "arttırılmış koruma" kavramını getirmiştir.

Sözleşme şunları sağlamayı amaçlamıştır:

- Savaş sırasında kültürel varlığa saygı gösterilmesi (Varlığın işlevinden ötürü askeri hedef oluşturduğu durumlar hariç)
- Kültürel varlığa saldırıdan kaçınmak için olanaklı bütün önlemlerin alınması
- Askeri hedef olabilecek yerlerin kültürel mirasın yakınına yerleştirilmemesi
- Bir devletin diğerinin toprağını işgal etmesi halinde kültürel varlığın yasadışı ihracının veya ona kasten zarar verilmesinin engellenmesi

Ayrıca, kültürel varlığın kasıtlı olarak hedef olarak alınması ilk kez bir savaş suçu olarak tanımlanmıştır. İkinci protokolün tarafları, kendi topraklarında meydana gelen veya vatandaşlarının sorumlu olduğu ciddi ihlallere ilişkin olarak ulusal ceza kanunları yapmakla yükümlüdür.

Kültürel alanların tahrip edilmesinden ötürü ilk savaş suçu davası, Mali İç Savaşı'nda El Kaide ile bağlantılı grupların lideri olan ve Timbuktu kentinde eski türbelerin tahrip edilmesi emrini veren Al Mahdi aleyhine 2016 yılında açılmış ve sanığın 9 yıl mahkumiyetiyle sonuçlanmıştır. Bu türbeler 1988 yılından beri Dünya Kültür Mirası Listesi'nde yer almaktaydılar. Başarıyla sonuçlanan bu dava başka iç savaşlarda işlenen benzeri suçların da adalet önüne çıkartılması umudu vermektedir.

Bununla beraber Lahey Sözleşmesi sadece onu onaylayan devletler için bağlayıcıdır. Oysa son yıllarda kültürel mirasın kasten tahribi daha çok meşru olmayan terörist gruplar eliyle olmaktadır. O yüzden devletler arası böyle bir sözleşmenin etkisi sınırlı kalmaktadır. Bu da bir çatışma halinde müzelerin korunması konusunda müze personeline daha büyük sorumluluk getirmektedir.

ARKEOLOJİK VARLIKLARIN KORUNMASI İLE İLGİLİ ULUSAL VE ULUSLARARASI YASAL DÜZENLEMELER

2003 – Kültürel Mirasın Kasten Tahrip Edilmesi Konusunda UNESCO Bildirgesi

2001 yılında Afganistan'da Bamiyan'da büyük Buda heykellerinin Taliban tarafından kasten tahrip edilmesi dünyada büyük bir kızgınlık yaratır ve uluslararası toplumun harekete geçmesi istenir. Bunun üzerine 2003 yılında kültürel varlıklara kasten hasar verme eylemlerine karşı UNESCO tarafından bir bildirge hazırlanır. Bildirge üye devletleri, kültürel mirasın kasten tahribini önlemeye ve durdurmaya yönelik önlemler almaya davet eder. Bu belge UNESCO üyesi devletlerin kültürel miras varlıklarını ahlaki ilkelere, uluslararası hukuka ve uluslararası sözleşmelere uygun biçimde korumalarını gerektirir.

Bildirge gereğince üye devletler:

- Topraklarında kültürel mirasın kasten zarar görmesini önleyecek önlemler almalıdır. Bu, başka bir devletin toprağındaki kültürel varlıklar için de geçerlidir.
- Kültürel mirası korumak için gerekli yasal düzenlemeler yapmalı ve bunları zaman zaman günün gereklerine ve değişen standartlara göre yenilemelidir.
- Henüz imzalamadıysa 1954 ve 1999 Lahey protokollerine taraf olmalıdır.
- Bu sözleşmelerdeki kavramlara uygun olarak yeni araçlar geliştirmeyi daha yüksek koruma standartlarına ulaşmayı teşvik etmelidir.
- Mevcut ve ileride geliştirilecek olan koruma önlemlerini iş birliği içinde uygulamalıdır.

2008 – ICOMOS Kültürel Miras Alanlarının Yorumlanması ve Sunulması Sözleşmesi (Ename Tüzüğü)

1964 Venedik Tüzüğü'ndeki temel prensip "Eski binaların korunmasına ve restorasyonuna rehberlik eden ilkelerin, uluslararası bir düzlemde kararlaştırılması ve düzenlenmesi esastır. Her ülke kendi kültürü ve gelenekleri çerçevesinde planın uygulanmasından sorumludur" şeklinde ifade edilmişti. İzleyen ICOMOS tüzükleri bu görevi üstlendi, özel koruma zorlukları ile baş etmeye yardım edecek profesyonel rehber kitaplar oluşturuldu. ICOMOS başından beri halkla iletişimin genel koruma çabalarının temel bir bileşeni olduğunu vurgulamıştır. Öbür yandan geçmişteki toplumlardan ve uygarlıklardan geride kalan geniş bir yelpazedeki maddi kalıntılar ve somut olmayan değerlerden hangilerinin korunacağı, bunların nasıl korunacağı ve halka nasıl sunulacağı her zaman kolay olmayan kararlardır.

2008'de ICOMOS'un Kanada Quebec'de toplanan 16. genel kurulunda kabul edilen tüzük, kültür varlıklarının korunması çabalarının bir temel unsuru ve halkın kültürel mirası anlaması ve takdir etmesinin bir aracı olarak kültürel miras yorumlama ve sunumlarının temel ilkelerini belirlemeyi amaç edinmiştir.

Tüzükte belirlenen 7 ilke şu başlıklar altında ifade edilmiştir:

- Erişimi ve anlaşılmayı sağlamak
- Güvenilir bilgi kaynakları
- Çevresel ve tarihsel bağlamı dikkate almak
- Özgünlüğün korunması
- Sürdürülebilirliğin planlanması
- Mümkün olduğu kadar kapsayıcı olmaya özen göstermek
- Araştırma, eğitim ve değerlendirmenin önemi

Bu ilkeler bizi şu yaklaşımlara yönlendirir:

- Kültürel miras alanının geçirdiği evreleri dikkate almak ve tümüne saygı göstermek
- Alanla bağlantılı somut olmayan kültür mirasını da kaynak olarak değerlendirmek
- Paydaşların yorumlamaya katılması
- Kültürel miras alanlarının toplumla iletişimi ve eğitime katkısı
- Kültürel mirasa erişim hakkı ile yönetme, koruma ve anlatma sorumluluğu arasındaki denge

Türkiye'de Kültür Varlıkları ile İlgili Kanunlar – Başlangıçlar

Osmanlı Devleti'nde koruma konusundaki ilk uygulamalar 1869'da hazırlanan **Âsâr-ı Âtika (Eski Eserler Tüzüğü) Nizamnamesi** ile başlamıştır. İlk düzenlemeler taşınır eski eserler üzerinedir. İkinci **Nizamname 1874'te** hazırlanmıştır ve arkeolojik kazılardan gelen eserlerin üçte birinin kazı yapan yabancı ekip tarafından yurt dışına çıkarılabileceği maddesini içermektedir. Osman Hamdi Bey tarafından yürürlüğe konulan **1884 tarihli üçüncü Âsâr-ı Âtika Nizamnamesi** eski eserlerin devlet malı olduğu ve yurt dışına çıkartılamayacağı esasına dayanır. Arkasından gelen **1906 tarihli Âsâr-ı Âtika Nizamnamesi** bir önceki tüzüğü detaylandırmış ve geliştirmiştir.

ARKEOLOJİK VARLIKLARIN KORUNMASI İLE İLGİLİ ULUSAL VE ULUSLARARASI YASAL DÜZENLEMELER

İlk nizamnameler taşınabilir arkeolojik varlıklarla, o dönemdeki deyimleriyle eski eserler (âsâr-ı âtika) ile ilgilidir. **1912** tarihinde anıt niteliğindeki eski binaların korunması ile ilgili olarak **Muhafaza-i Âbidât (Anıtların Korunması) Nizamnamesi** yürürlüğe girer. Bu iki yasa Cumhuriyet döneminde 1973 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. **1973** tarihli ve **1710 sayılı Eski Eserler Kanunu** iki yasayı birleştirecek biçimde ve günün kavramlarına göre yeniden düzenlenmiştir.

1983 Tarih ve 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu

Yeni kavramlarla geliştirilen **2863 sayılı kanun 1983** yılında yürürlüğe girer. Bu kanun bazı değişiklik ve eklemelerle birlikte bugün de geçerlidir ve kültür varlıkları ile ilgili mevzuatın temelini teşkil eder. Kanunda tanımları belirlenir, yapılacak işlem ve faaliyetler düzenlenir ve bunları yürütecek gerçek ve tüzel kişilerin yetki ve sorumluluklarının çerçevesi çizilir.

Bu kanunda «eski eser» ve «anıt» terimlerinin yerini daha geniş kapsamlı olan «taşınır ve taşınmaz kültürel varlıklar» ifadesi almıştır. Korunması gereken tabiat varlıkları da bu kanun kapsamına alınmıştır.

Taşınır ve taşınmaz bütün arkeolojik varlıklar korunması gerekli kültürel varlık kapsamına girer. Esas konumuz arkeoloji olduğu için biz öncelikle yasanın arkeolojik varlıkla ilgili yönüne odaklanacağız.

Geçerli Mevzuatın Önemli Kavramları

Arkeolojik varlıklar devlet malı sayılır. Arkeolojik varlıkların müzelerde bulundurulmaları, korunup değerlendirilmeleri devletin sorumluluğundadır.

Gerçek ya da tüzel kişilerce kurulacak müzeler Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın izniyle arkeolojik eser bulundurulabilir ve teşhir edebilirler. Bu müzeler de taşınır kültür varlıklarının korunması konusunda devlet müzeleri statüsündedir.

Gerçek ve tüzel kişiler bakanlıkça verilen izin belgesiyle korunması gereken kültür varlıklarından oluşan bir koleksiyon oluşturabilirler. Koleksiyoncular faaliyetlerini bakanlığa bildirmek zorundadırlar. Bilimsel ve mali yeterliliği bakanlıkça onaylanmış Türk ve yabancı heyetlere araştırma izni bakanlık tarafından, sondaj ve kazı izinleri cumhurbaşkanı kararı ile verilir.

Arkeolojik varlıkları bulanların yetkililere haber vermesi gerekir. Define aramak isteyenlere taşınmaz kültür ve tabiat varlığı olarak belirtilen yerler, sit alanları ve mezarlıklar dışında Kültür ve Turizm Bakanlığına define arama ruhsatnamesi verilebilir.

Taşınmaz Kültür Mirası Konusundaki Düzenlemeler

1951 yılında Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu koruma ile ilgili ilkelerin ve programları oluşturmak ve denetlemekle görevlendirilmiştir. **1973** yılında yürürlüğe giren **1710 sayılı kanun** «anıt» eserlerin yanı sıra sivil binaları da içine almaktadır. Bu kanunla ayrıca Sit, Tarihi Sit, Arkeolojik Sit veya Ören Yeri, Tabii Sit kavramları getirilmiştir.

1983 yılından beri yürürlükte olan **2863 sayılı kanun** uyarınca Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu oluşturulmuştur. **2004** yılında yürürlüğe giren **5226 sayılı kanunla** kültür mirası yönetiminde alan yönetimi ve yönetim planı yaklaşımlarını benimsenmiştir. **2005** yılında **5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Kullanılması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun** yürürlüğe girmiştir.

Sonuç

Özetleyecek olursak, bu derste şunları gördük:

- Kültürel mirasın koruması kavramlarının başlangıçları
- Silahlı çatışma halinde kültürel varlığın korunması ile ilgili olarak **1954 Lahey Sözleşmesi** ve onun **1999** yılında imzalanan **2. Protokol'u**
- Kültür varlıklarının yasa dışı ticareti ile mücadele etmek için oluşturulan **UNESCO 1970 Sözleşmesi** ve **1995 UNIDROIT Sözleşmesi**
- Kültürel mirasın kasten tahrip edilmesine karşı **2003 UNESCO Bildirgesi**
- Türkiye'de kültür varlıkları ile ilgili yasal düzenlemelerin tarihi
- **1983** tarihli ve **2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu**